

Література

1. Даниленко В. Ніч із профілем жінки. Львів : Академія, 2021. 224 с.
2. Даниленко В. Сон із дзьоба стрижа. Львів : ЛА «Піраміда», 2006. 384 с.
3. Шнайдер В. Письменник, що сказав жорстоку правду. *Кур'єр Кривбасу*. 2005. №10. С. 184–187.

Сенько Я.В.

*вчитель російської та української мови і літератури
Червонський заклад загальної середньої освіти
Генічеської міської ради*

**САТИРА ЛЕСЯ МАРТОВИЧА:
ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЧОЇ МАНЕРИ ПИСЬМЕННИКА**

***Анотація.** У статті представлено інформацію про сатиричні твори Леся Мартовича. Акцентовано увагу на особливостях його творчої манери під час написання творів, де помітна сатира та іронія. Головною рисою, що визначає специфіку художньої манери Мартовича, є сатиричне змалювання дійсності. Наголошено на тому, що оповідання Леся Мартовича часто сприймалися його сучасниками як злободенні художньо-публіцистичні документи часу.*

***Ключові слова:** сатира, іронія, творча манера, викриття, оповідання.*

***Senko Ya. Satira Lesia Martovycha: Features of the Writer's Creative Manner.** The article presents information about the satirical works of Lesya Martovych. Emphasis is placed on the peculiarities of his creative style when writing works, where satire and irony are noticeable. The main feature that determines the specifics of Martovych's artistic style is a satirical depiction of reality. It is emphasized that Les Martovych's stories were often perceived by his contemporaries as topical artistic and journalistic documents of the time.*

***Key words:** satire, irony, creative manner, exposure, story.*

Лесь Мартович – письменник яскраво тенденційний. Художнє слово для нього було різною зброєю у боротьбі за соціальне й національне визволення українського народу, за його духовне розкріпачення. З цього погляду Лесь Мартович був агітатором, який в найтяжчі для народу часи страждав його болями й муками.

Леся Мартович належить до тих письменників, для яких «жива дійсність» зумовлена тяжким соціальним і національним поневоленням українського народу, засиллям в Галичині польської шляхти. Леся Мартович оволодів даром проникливого спостерігача, який умів бачити й збагнути всю потворність, псевдодемократичний характер буржуазних інституцій і мав сміливість зі всією рішучістю викривати їх антинародну суть [2, с. 49].

Творчість Леся Мартовича на сьогодні є дослідженою. Однак потребує уваги питання вивчення сатиричних творів письменника. У сучасних навчальних планах закладів вищої освіти вагоме місце відведено вивченню творчості українських письменників ХХ століття [5, с. 120]. До вивчення творчого світогляду Леся Мартовича у різні часи підходили такі вчені: Бандурак В., Білецький Ф., Гузар З., Марчук Г., Погребенник Ф., Шаховусенко А. та ін. Сучасна дослідниця акцентує увагу на тому, що «попри означені різноформатні й різноаспектні праці, питання культурної стратегії тоталітаризму, способів політичної регламентації естетичних норм тоталітарної культури потребують комплексного та системного аналізу» [11, с. 143].

Найхарактернішими зразками викривальної сатири Леся Мартовича є оповідання «Хитрий Панько» (1901), «Квіт на п'ятку» (1901), «Війт» (1903), «Смертельна справа» (1903). Вперше вони появились в політичних газетах «Громадський голос» та «Свобода», що були розраховані на широкі народні маси, значною мірою мали опозиційний до уряду характер, неодноразово зазнавали цензурних утисків. Ці твори письменника увійшли до збірки «Хитрий Панько і інші оповідання», надавши їй злободенного змісту [4, с. 52].

Поява у доробку Леся Мартовича названих творів обумовлюється, з одного боку, характером його обдарування, постійним тяжінням до комічного в житті, з другого – громадсько-культурними й політичними обставинами в Галичині, які вимагали від письменника гострої реакції на певні суспільні явища. Мартович вважав найкращою формою виявлення свого гніву й обурення з приводу існуючого стану речей – сатиричне викриття, здемаскування тогочасної дійсності, правових інституцій, висміювання їх безглуздості, реакційності.

Ступінь вибухової сили політичної сатири письменника дуже високий. Недарма два його твори – «Війт» і «Смертельна справа» – викликали заборону цісарсько-королівського суду у Львові. Галицька дійсність, а надто польсько-шляхетське володарювання на окупованих землях, постійне топтання прав українського трудового люду – все це давало письменникові вдячний матеріал для злободенної сатири.

В оповіданні «Квіт на п'ятку» письменник вводить читача в атмосферу правиборів у галицькій провінції, висміює тупоумство клерикальних «проводирів» народу, показує, як в умовах підкупів і підступів акт виборів зводився, власне, до купівлі голосів у несвідомих і затурканих селян. Селянський демократичний рух кінця 90-х – початку 1900-х рр. ставив одним із своїх завдань – збудити маси до активної дії, до боротьби за свої права в усіх ділянках економічного, культурного і політичного життя.

В оповіданні «Квіт на п'ятку» Лесь Мартович дав життєво правдиву картину передвиборної атмосфери в прикарпатському селі, в якій головними політиками були отець Альойзій, недоумкувата й зашкарубла в своїх поглядах людина, та забитий, темний селянин Микола Підпалений, для якого власницькі інтереси вищі за громадські. Політичний, викривальний сенс твору полягає в тому, що письменник показує облудність системи тогочасних виборів у Галичині, які відбувалися в умовах шантажу і підкупів. Коли виборець голосував за шляхетського кандидата, зраджуючи інтереси громади, йому давали за квіт (виборча картка) п'ятку (п'ять ринських). Звідси й політичний афоризм Мартовича, зрозумілий тільки на галицькому виборчому ґрунті, – «квіт на п'ятку», що був символом запроданства [3, с. 91].

Вістря сатири Леся Мартовича спрямоване не тільки проти тих, хто продав свої голоси при виборах, але й проти так званих «проводирів» народу, які тримали трудовий люд у духовній темноті, намагалися відгородити його частоколом попівського плосколоб'я від нових суспільних рухів, від радикалізму. Образ отця Альойзія письменник показує в трагікомічній ситуації. Претендуючи на розуміння душі народу, цей горе-політик хоче протиставити ідеї залучення найширших верств трудового люду до боротьби за належні їм права свій принцип «пастирського наставляння». За його допомогою, як вважає Альойзій, можна було б повністю встановити зверхність попівства над народом, не допустити до заколотів «межи пастирем і його парафіянами» [6, с. 110].

Основний художній засіб, який використовує в оповіданні Лесь Мартович, – самовикриття персонажа. За його допомогою письменник показує всю безглуздість та ілюзорність політичної орієнтації панотчика, ставить цього недоумкуватого попа в кумедну ситуацію. Адже висунутий отцем Альойзієм виборець несвідомо проголосував за народного кандидата. Розвінчування недолугості головного персонажа, викриття його реакційних концепцій йде шляхом показу того, до чого приводить на практиці незнання дійсних обставин життя селянина, його характеру і психології.

Письменник не просто висміює безглуздість поведінки отця Альойзія, його невміння реально оцінити ситуацію – в його особі він осуджує ту частину попівства, яка дотримувалася ретроградних поглядів на народні маси, намагалася стати «панамі в своїй хаті» за допомогою «батьківських пастирських наставлянь». Тому-то отець Альойзій з такою неприязню говорить про радикальних агітаторів, які, мовляв, розбуджують у народі «дикі інстинкти». «Мужикові забагато накладається до голови тими вічами», – вважає він, а тому висуває таке кредо: «Не треба нам жадних передвиборчих віч і жадних виборчих агітацій» [6, с. 112].

В оповіданні «Квіт на п'ятку» Лесь Мартович, продовжуючи розвивати сатиричні тенденції своїх ранніх творів, впритул підійшов до важливої соціально-політичної проблеми осудження австро-угорської системи виборів, буржуазних правових інституцій, що стояли на сторожі інтересів панівних верств тогочасного суспільства [7, с. 141].

Найбільшої сили у сатиричному викритті тогочасного устрою письменник досяг у творах «Хитрий Панько», «Війт» і «Смертельна справа». Кожне з названих тут оповідань – це живі сторінки історії політичної боротьби трудового селянства Галичини за свої права, це нещадне зривання масок з буржуазного «демократизму».

У центрі оповідання «Хитрий Панько» – образ добродушного селянина, який, на відміну від Михайла Підпаленого, сповнений рішучості без будь-яких матеріальних користей виконати свій громадянський обов'язок, чесно послужити громаді, віддати голос за кандидата з народу. Але в умовах австрійської конституції, що лише на папері забезпечує всім рівні права, зробити це – нелегка справа, часом навіть дуже небезпечна. Панько від природи не такий-то вже й «хитрий», навпаки, він все життя був сумирним, боязливим. Ось чому власті не вважали його за бунтівника, який «інакше наважиться голосувати, як наказує староста» [6, с. 116]. Обравши саме такого селянина виборцем, громада вирішила перехитрити власті. Та й Панько відчув усю відповідальність своєї поведінки, вирішив, що піде хоч би в огонь, але виправдає виявлене йому довір'я.

Письменник ставить Панька в смішні ситуації, комічні перипетії, що мають виразний політичний підтекст. Так, виборець додумався до того, щоб замінити капелюх на шапку, а в шапку покласти жмут соломки – як вдарить жандарм прикладом гвинтівки по голові, щоб не так боліло. "Тепер він б'є, гупне, як у подушку. Голос піде, а я собі й байдуже. Ця комічна сценка супроводжується такою реплікою Панькового сусіда: «Знов б'ють, – перебив Іван, – а казали, що цих виборів не будуть бити» [6, с. 119].

«Хитрий» Панько – це новий тип в галереї художніх образів, що їх малював Мартович у своїй прозі. В образі діда Панька письменник втілює типові риси цієї частини трудового селянства, яке пробуджувалось до політичного життя, шукало шляхів боротьби за свої права, відстоювало свою людську гідність. Почуття громадського обов'язку, народної честі – для нього понад усе. Названі якості характеру і вдачі Панька роблять його образ таким симпатичним і принадним.

Оповідання Леся Мартовича мало силу позитивного прикладу, будило співчуття до чесного й добродушного діда Панька, який на своїй шкурі зазнав, що таке комедія «вільних» виборів в умовах австро-угорської конституції. Недарма цей твір письменника зразу був передрукований у «Буковинському календарі на 1904 рік», а 1911 р. з'явився в київській газеті «Село». Письменник намагався приховано показати реальну правду, щоразу наголошуючи на сатиричних прийомах. Реалістична правда в ХХІ столітті показувалася зовсім по-іншому. Це говорить про певні тенденції політичного переконання класиків української літератури та способів регламентації власних думок [9, с. 239].

Пишучи оповідання «Хитрий Панько», Лесь Мартович ставив перед собою завдання не тільки відобразити ті зрушення, що відбулися в свідомості передової частини галицького селянства, а й мав конкретну політичну мету, а саме – викриття облудності буржуазного парламентаризму, розвінчання тогочасної системи виборів. Тому-то його «Хитрий Панько», як і інші сатири, наснажений політичною тенденційністю, полум'яною пристрастю. Завдяки цьому оповідання Леся Мартовича часто сприймалися його сучасниками як злободенні художньо-публіцистичні документи часу.

Особливо це стосується таких творів, як «Війт» і «Смертельна справа». В оповіданнях «Війт» і «Смертельна справа» політична спрямованість сатири Леся Мартовича особливо виразна. Темою для них письменникові послужила та ж виборча комедія в Галичині. Війт Степан дякує за честь громаді, просить радних позбавити його «чортівського війтівства», бо він не може далі терпіти переслідування властей. Переконавшись, що нема ніякого способу захиститися від панської кривди, Степан пропонує, щоб громада щороку обирала іншого війта, «бо на одного то зтяжко» (зносити такі карі). Радні співчують Степанові, але й на його пропозицію пристають неохоче, тому що будь-якому «мужикові тяжко з панами боротися».

Зрештою обізвався «дуже штудерний і хитрий на розум» Іван Хворостюк, який порадив обрати на війта такого, хто не має ніякого майна й

«ніякої кари не буде боятися». Таким бездомним бідняком виявився пастух громадської череди Петро Коваленко, якого вирішили обрати війтом, дарма, що був він неписьменний. Ця експозиційна сцена засідання радних вводить нас у політичну атмосферу твору: з одного боку, польсько-шляхетська влада, всесильний староста, з другого – безсила проти них громадська рада на чолі з війтом [1, с. 92].

У наступних частинах оповідання Мартович у гумористичному плані показує, як Петро Коваленко, цілком несподівано для самого себе, став сільським начальником – війтом. Петро робив усе наперекір панам, а коли йому громада довірила бути виборцем, він голосував за мужицького кандидата – не злякався погроз, бійки, «не злякомився навіть на гроші» [6, с. 143].

У Леся Мартовича органічно поєднуються гумор і сатира, добродушний дотеп і їдка іронія. Смішним є те, що громада обирає війтом неписьменного пастуха лише тому, що він не має ніякого майна, що йому не страшні ніякі «кари». Комічною є сцена переодягнення Петра в нову свитку й чоботи – адже після закінчення свого війтування він повинен буде їх віддати громаді. Але за цими гумористичними сценками, смішними ситуаціями просвічується виразний політичний підтекст: в умовах «свинської конституції» чесний, відданий інтересам трудового люду війт Степан не може витерпіти знущання; громада обирає такого війта, якого не можна було б карати.

Письменник будує комічні сцени таким чином, що у багатьох випадках вони мають сатиричний, викривальний характер. Характерною рисою оповідання «Війт» є поєднання художньо-образних елементів із суто публіцистичними. Лесь Мартович, наприклад, сміливо впроваджує у фабульну розповідь репліки, а то й цілі фрази політично-оціночного характеру. На наш погляд, письменник це робив свідомо, апелюючи не тільки до серця, але й до розуму селянського читача, прагнучи викликати у нього відповідну реакцію на різні громадсько-політичні явища [8, с. 9].

Безперечно, Лесь Мартович, пишучи такі твори, як «Хитрий Панько», «Війт», «Смертельна справа» та інші, робив наголос на важливих громадсько-політичних питаннях, свідомо вдавався до публіцистичних засобів, ставив перед собою конкретні пропагандистські цілі, що не знизило, однак, художньої вартості оповідань.

Одним з найцікавіших сатиричних оповідань Леся Мартовича є «Смертельна справа». У ньому йдеться про політичне прозрівання забитого галицького села з характерною назвою Тупівці. Політична тенденційність твору, його публіцистична загостреність розкривається в художніх образах,

асоціаціях і алегоріях. Перша сцена – обрання виборця – це сатира на сільську старшину, на вїйта й радних, кожен з яких хоче бути виборцем, щоб пожитися, продаючи свій голос. Водночас ця комічна сцена переконливо показує, до якого ступеня деморалізації довели сільську громаду цісарсько-королівські урядовці. Сперечаючись між собою за право бути виборцем, радні думають лиш про одне – як би заробити на виборах. Всі вони виступають проти кандидатури вїйта, бо той «уже доста наївся тих десятків, що брав за голос. Нехай пустить і другого. Нехай би й другий собі заробив». Отже, вся «виборча процедура», від початкової стадії – висунення правиборців, які мають голосувати за ту чи іншу громаду, – безсоромна, неприхована купівля голосів, обдурювання народних мас, зневажання прав людини, проголошених буржуазною конституцією [10, с. 43].

Ці мотиви знаходять своєрідне художнє втілення і в другій частині твору. Лесь Мартович показує типову сцену з тогочасного громадського життя – народне віче, виводить образ селянського промовця, який за допомогою алегоричних образів народної казки дає дуже влучні політичні оцінки й характеристики, допомагає громаді зрозуміти реакційний характер устрою, зокрема австро-угорської конституції, закликає «тупівських людей» одноставно виступити на захист своїх прав, віддати голос за мужицького кандидата [12, с. 4].

Письменникові було властиве вірне розуміння позитивного ідеалу. Борючись сатиричним словом проти пануючого австро-угорського режиму, Лесь Мартович викривав потворності, характерні австро-угорській галицькій реакції, і це викриття робилося сатириком задля ім'я майбутнього торжества ідеалів і народних прагнень. Рисою, що визначає специфіку художньої манери Мартовича, є сатиричне змалювання дійсності. Ніхто в українській літературі після Івана Франка не мав такого яскравого сатиричного обличчя, як Л. Мартович, тому його слід вважати видатним сатириком української літератури.

Література

1. Бандурак В. Оповідання про Леся Мартовича. Ужгород : Карпати, 1977. 139 с.
2. Білецький Ф. Лесь Мартович – майстер сатири. *Радянське літературознавство*. 1960. №5. С. 49–56.
3. Білецький Ф. Мечем сатири, гумором любов! *Українська мова і література в школі*. 1991. №2. С. 90–93.
4. Гузар З. Огляд творчості Леся Мартовича. *Українська мова і література в школі*. 1974. №3. С. 52–59.

5. Землянська А.В., Шарова Т.М., Шаров С.В. Аналіз навчального плану бакалавра спеціальності 014.01 Середня освіта. Українська мова і література. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологія, 8 (76). 2019. С. 119–122.
6. Мартович Л. Вибрані твори : Книгоспілка, 1926. 205 с.
7. Марчук Г. Сатира Леся Мартовича в контексті сатиричних жанрів доби. Київ: Знання, 1999. 141 с.
8. Погребенник Ф. Майстер соціальної сатири. Мартович Л. Вибрані твори. Ужгород : Карпати, 1976. С. 5–10.
9. Супрун С.О., Шарова Т.М. Реалістичне відтворення життєвої правди у творах І. Маслова. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна»: збірник наукових праць. Вип. 59. 2015. С. 239–241.
10. Хоцянівська І. Мистецтво сатири Леся Мартовича. Київ : Знання, 1999. 178 с.
11. Шарова Т.М. Літературно-художня творчість у радянській парадигмі: практики адаптації, логіка та аргументи конформізму. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. Філологічні науки (літературознавство): зб. наук. праць. Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2018. С. 143–149.
12. Шаховусенко А. Творчість Леся Мартовича в контексті доби ХХ століття. *Слово*. 1987. №2. С. 2–7.

Сириденко О.М.

здобувачка вищої освіти

Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

НОВЕЛА М. ХВИЛЬОВОГО «ЛІЛЮЛІ» – ПАРОДІЯ НА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ РЕВОЛЮЦІЙНИЙ ДОСВІД

Анотація. У статті досліджується новела М. Хвильового «Лілюлі» як пародія на європейський революційний досвід. Зокрема, увага зосереджується на спільних рисах: вираженню революційних настроїв, очікувань повстанців та наслідків. Виокремлюються особливості пародійного жанру та функції української літературної пародії.

Ключові слова: архетипи культур, літературна пародія, функції пародії, сатирична проза, сарказм.